

Karádi Zsolt
(1956, Miskolc)
egyetemi tanár,
Nyíregyházán él

Karádi Zsolt

„A megértésen át való értékelés”

Emlékezés Schöpflin Aladárra

Hetven éve, 1950. augusztus 8-án hunyt el Schöpflin Aladár, a Nyugat meghatározó kritikus. De nem csak a Nyugaté: a 20. század egyik legjelentősebb ítése volt. Munkássága sokáig nem kapott kellő irodalomtörténeti figyelmet, jóllehet Komlós Aladár esszéiben¹, majd Fülöp László esszéisztikus kismonográfiában² mérte föl a hatalmas életmű maradandó értékeit. Az utóbbi egy-másfél évtizedben az iránta tapasztalható, megélnkülő érdeklődés tanulmányok³ és könyvek⁴ formájában öltött testet; e folyamatba szervesen illeszkedett a levelek⁵ publikálása. A Vasárnapi Újságban közölt, óriási mennyiségű, kötetben eddig publikálatlan írásokból 2018-ban tett közzé testes kiadványt

Széchenyi Ágnes.⁶ A csaknem 1200 oldalas gyűjtemény remélhetőleg ösztönözni fogja a jövő kutatóit abban, hogy kiadják Schöpflinnek a Nyugatban (és a Magyar Csillagban) megjelentetett színikritikáit⁷ is.

I.

A teljes alkotói életutat megrajzoló Fülöp László könyve elején számos kortársat idéz. Valamennyien kiemelték Schöpflin alakjának jellegzetességét, szálfegyenes tartását, egyéniségének szembetűnő vonásait: az emlékezők páratlan szorgalomról, teherbíró képességről, sokszínű érdeklődésről, nyitottságról, az értékek biztonságos felismeréséről, odaadó munkakedvről, vonzó egyszerűségről, szemérmes emberről szóltak. Az egyik legértőbb leírást mindezen túl Illés Endre adta róla 1947-ben: Schöpflin „[a]lkatára meghajlíthatatlan egyenes tartás jellemző, inkább a visszahúzóds szemérmes jegye, mint a gőgé vagy az elégteltségé. Mindig csak annyira hajolt a nagy víztükrök fölé, ameddig azokon nem csillant vissza a mélyükre tekintő arc. A legnagyobb lírikusok izgatták – Vörösmarty, Ady, Babits titka – és róluk szóló írásaiból mégis hiányzott minden lírai egzaltáció. Mégis – nem hiszem, hogy akadna ma kritikusunk, akiben írás, írók, irodalom olyan férfias,

- 1 Komlós Aladár: *Schöpflin Aladár*. In. K. A.: *Gyulaitól a marxista kritikáig*, Akadémiai, Budapest, 1966. 137–148. Uő.: *Schöpflin Aladár*. In. Schöpflin Aladár: *Válogatott tanulmányok*, Szépirodalmi, Budapest, 1967. 5–26.
- 2 Fülöp László: *Schöpflin Aladár pályaképe*, KLTE, Debrecen, 1993.
- 3 Széchenyi Ágnes: *Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat. Megfontolások egy készülő Schöpflin Aladár-monográfia kereteihez*. Irodalomismeret, 2014. 3.; Uő.: *Schöpflin Aladár pályakezdése*. ItK, 2014. 3. 353–384.
- 4 Rózsafalvi Zsuzsanna: *A portré alakvariánsai Schöpflin Aladár életművében*. Ráció, Budapest, 2013. Rákai Orsolya: *A teljes zenekar. Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*. EditioPrinceps, Budapest, 2013.
- 5 *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*. S. a. r.: Balogh Tamás. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2004.

6 *Schöpflin Aladár a Vasárnapi Újságban 1898–1921*. Feldolgozta és közreadja: Széchenyi Ágnes. Argumentum, Budapest, 2018.

7 Vö.: Széchenyi Ágnes: „Támpontjai egy majdani összefoglalásnak”. Uo. 117.

testet-szellemet átformáló, teljes élménnyé váltak volna, mint éppen őbenne.”⁸ Illéssel – az ünnepelt születésnapjára szánt szövegben – nem elsősorban az alkalom mondatja a meghitt sorokat. A Nyugat második nemzedékének írója a Schöpflinről szóló (és általa is elfogadott) közkeletű leírást kiegészíti: „Schöpflin Aladárt általában így jellemzik: bölcs, – megfontolt kritikus, – csendes, higgadt mondatokat szövő író, – ismert s mégis meglepő igazságok kimondója, – derűs, nyugodt szellem. Ez igaz is. Mégis, úgy érzem, más krétákkal jobban tudnám meghúzni vonásait – s azt hiszem: a portré így hívebb.”⁹ Az arcképre fölkerülnek és bővebb kifejtést nyernek a következő vonások: az ünnepelt *erős (egyenes, elsodorhatatlan), ösztönös és érzékeny; jellemzi a bátorság, bölcs derűjébe pedig némi kesernyésség is vegyül.*¹⁰

II.

Schöpflin legfőképpen kritikusként írta be magát a magyar irodalom- és színháztörténetbe. Mindazonáltal regények, novellák és színdarabok szerzőjeként is ismert, sőt tudjuk, hogy (általában pénzkereseti céllal) számos fordítást készített. Az elsők között értékelt Ady, Móricz, Kaffka Margit, Babits Mihály munkásságát. Móricz Zsigmond 1926 telén a Nyugatban azt vallotta róla: „Schöpflin Aladár egy percig sem tartozott a »Költő és Kritikus« ismert viszonylatába. Sohasem ült a bírói székbe, hogy elevenek s holtak felett csalhatatlan ítéle-

tet mondjon. Sohasem nézte le a költőt azért, mert él, és sohasem lett az elmúlt nagyságok szemellenzős professzorává. Különös nagy érdem, hogy mindjárt kezdetben ideállott közénk s kitette magát íróársai életéből s idegizzásából kiáradó sugárzásnak. Harcos volt a harcosok között, s az ő tollát ugyanaz a lelkesedés, ugyanaz a meggyőződés, ugyanaz az elszántság tette éléssé s hathatóssá, amivel íróársai fegyverre avatták a verset, a novellát, a drámát: ebben a korban a költők a sor élén Adyval s a kritikusok, élükön Schöpflinnel, az igazság egyenlően formaruhás harcosai voltak.”¹¹

Gyergyai Albert terjedelmes esszéjében a kritikus és a szépíró ellentmondásos viszonya kapcsán állította: „Schöpflin egész pályája eleven cáfolata e formuláknak. Minden írása – tanulmány vagy regény – egyazon alkotókedv megnyilvánulása.”¹² 1937-ben, *A magyar irodalom története a XX. században* című könyve megjelenésekor¹³ Illés Endre úgy vélte: „Ezt az összefoglaló nagy munkát az epigrammatikus fényű és tökéletességű írói jellemzések kiapadhatatlan pezsgése teszi csípősen szénsavassá; nincs irodalomtörténetünk, amelyben ennyi ötlet,

- 8 Illés Endre: *Arc és álarc. Jegyzetek Schöpflin Aladáról*. In. *A hetvenötéves Schöpflin Aladár*, Magyar Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1947. 18. (Eme ünnepi füzet születéséről lásd: Gellért Oszkár: *Schöpflin Aladár*. In. G. O.: *Kortársaim*. Művelt Nép, Budapest, 1954. 235.) Vö.: Laczkó Géza: *Schöpflin*. In. L. G.: *Öröklés és hódítás*. Szépirodalmi, Budapest, 1981. 185. (Néhány személyes adalék még: Uő.: *Izzó lélek az enyészet körül*. In. Uo. 279–280.)
- 9 Illés Endre: *Arc és álarc*. Uo. 18.
- 10 Uo. 19–20.

- 11 Móricz Zsigmond: *A költő és a kritikus*. Nyugat, 1926. 23. (december 1.) <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 2.) A szöveg eredetileg pohárköszöntőként hangzott el a „Schöpflin tiszteletére rendezett vacsorán.” Az eseményre az ünnepelt színdarabjának a Nemzeti Színházban 1926. november 19-én, Bajor Gizi főszereplésével tartott bemutatója adott alkalmat. Vö.: Szini Gyula: *A pirosruhás hölgy. Schöpflin Aladár színműve a Nemzeti Színházban*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 2.)
- 12 Gyergyai Albert: *Schöpflin Aladár*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. június 30.)
- 13 Vas István ekkor írta Schöpflinről: „Igaz, ritka bölcs és figyelmes váróire irodalomtörténetünknek.” Vas István: *Schöpflin Aladár irodalomtörténetéről*. Nyugat, 1937. 8. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 1.)

ennyi fölényes kritikai bravúr s ilyen fáradhatatlanság ötvöződnék azzá a szerénységgé, amelynek szinte mentegetőző hangján Schöpflin úgy mondja el mindezt, mintha csupa tudott dolgot ismételné. Könnyed mutatvány minden felvillanó író-sziluettnél, viszont nincs olyan olcsó alkalom, amely tréfára csábíthatná.”¹⁴

1942-ben, a Magyar Csillagban Illés Endre, Rédey Tivadar, Keresztury Dezső, Gyergyai Albert és Elek Artúr közölt cikket az idős korában is termékeny alkotó hetvenedik születésnapja alkalmából. Rédey akkor hangsúlyozta, hogy Schöpflin Aladár „éppenséggel nem holmi merev elméletek embere, aki mindenáron tüneti hasznavehetőségük arányában mérlegeli az irodalmi, tehát művészeti jelenségeket, – ellenkezőleg: egyre aprólékosabb gonddal és a tehetség titkainak egyre megértőbb tiszteletével ő maga tapogatta ki főbb kritikai alapelveinek teherbírást sugyanakkor rugalmasságát”.¹⁵ Keresztury Dezső esszéjében az önmaga és a megbírálandó alkotás között távolságot tartani tudó műítésről állította: „Schöpflin Aladár kezdettől fogva el tudta kerülni az egyoldalúságot, a korból kiszakadó gögös elzárkózottság veszélyeit. Sokoldalú érdeklődése, eleven fogékonysága, udvarias türelme s páratlan tárgyszeretete alkalmassá tették arra, hogy minden új jelenséget elfogulatlanul szemügyre vegyen, nyugodtan lemérjen s higgadtan értelmezzen.”¹⁶ A *pirosruhás nő* értékeit mérlegre tevő Gyergyai szerint „Kevesen [...] gondolnak arra, hogy az igazi kritikus, mint amilyen Schöpflin is, történész és lélekbúvár, regényíró és esztétikus, alkotó és olvasó is egyben, hogy e határátlépések

teszik termékenyvé és hatékonyá...”¹⁷ Elek Artúr kiemelte, hogy Schöpflin még a Vasárnapi Újságnál dolgozott, amikor Osvát már meglátta benne a „bajtársat”: „[a]z elsők egyike volt, aki Ady mellé állt, és higgadt, nyugodt módján föltétlenül elismerte benne a rendkívüli jelentőséget”.¹⁸

1966-ban jelent meg Komlós Aladár kritika-történeti alapkönyve, amely 11 oldalt szentel neki, akinek „szelleme tiszta tükör, semmiféle párt- vagy klikk-elfogultság, kávéházi közvélemény, divat, jelszó, sznobizmus foltja nem homályosítja el; rendszerint oly magától értetődő elfogulatlansággal tükrözi a műveket, hogy véleményei úgy hatnak, mint az objektív igazság megnyilatkozásai”.¹⁹ Szintén Komlós írt előszót a tanulmányokat-kritikákat közreadó gyűjteménye elé. Ebben rámutatott: „munkáját nemcsak elemzéseinek találó volta, ítéleteinek helyessége teszi értékessé, hanem nevelőértéke is: tévhitektől, előítéletektől mentes gondolkodása, higgadt, nemes magatartása nemcsak irodalomtörténeti tanulságokat nyújt, hanem követésre ösztönző, erkölcsi példával is szolgál”.²⁰ Rózsafalvi Zsuzsanna szerint „Schöpflin elsősorban »professzionális« olvasó és kritikus volt, írásai sem sorolhatók a szűkebb értelemben vett irodalomtörténet és -tudomány [...] körébe”.²¹ Rákai Orsolya *A magyar irodalom története a XX. században* kapcsán mondta róla: „Vizsgálódásai során – ahogy kritikáiban is – [...] lefegyverzően »előítélet-mentesnek« mutatkozik, kristálytiszta logikával és részletgazdagon, árnyaltan, nagyon körültekintően és következetesen érvel, nem hagy feltáratlan támadási

14 Illés Endre: *Schöpflin Aladár magyar irodalomtörténete*. Nyugat, 1937. 6. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 1.)

15 Rédey Tivadar: *Schöpflin szerepe irodalmi kritikánkban*. Magyar Csillag, 1942. II. 254.

16 Keresztury Dezső: *A színkritikus*. Magyar Csillag, 1942. II. 260.

17 Gyergyai Albert: *Az elbeszélő*. Magyar Csillag, 1942. II. 262.

18 Elek Artúr: *Schöpflin Aladár és a Nyugat*. Magyar Csillag, 1942. II. 265.

19 Komlós Aladár: *Gyulaitól...* i. m. 147.

20 Komlós Aladár: *Schöpflin Aladár*. In: Schöpflin Aladár: *Válogatott tanulmányok*. 26.

21 Rózsafalvi Zsuzsanna: *A portré alakvariánsai*. i. m. 15.

felületet...”²² A Vasárnapi Újságban publikált írásokat értékelve Széchenyi Ágnes összefoglalása szerint „Schöpflin Aladár – Ignó mellet, vele szövetségben – az 1900 táján pályára lépő, megújult magyar irodalom legnagyobb kritikusa. Megkülönböztető jegye a társadalmi háttér és a gyökerek keresése és a lélektani motivációkra figyelés.”²³

III.

Schöpflin, akit, mint láttuk, már kortársai is elismertek, a „megértő kritikát” gyakorolta. Ez nem jelentette persze azt, hogy lemondott volna az értékelésről. (Igaz, távol állt tőle az a magatartás, amelyet Török Sophie emleget Németh László *Ember és szerep* című munkájáról szólva.²⁴) Horváth Jánosnak címzett egyik levelében van egy ars poeticus mondat: „A megértésen át való értékelés az én kritikái ideálom: a megértés legbiztosabb útjainak azokat tartom, amelyek a pszichológián és a szociális tényezőik ismeretén keresztül vezetnek”.²⁵ Tiszában volt helyzete és tehetsége természetével is. A könyvek és színházi bemutatók százainak kimért hangú elemzője a fenti levél elején azt írta magáról: „Én meglehetősen hűvösen ítélek a magam munkájáról. Tudom, mik a hiányai, s tudom, mi származik ezek közül tehetségem korlátaiból, mi azokból a körülményekből, amelyek között dolgozom...”²⁶ A gyér számú önjelölő passzus közül, melyeket valaha magáról mondott, kiemelendők az 1913-as Greguss-díj

kiszemeltjeként megfogalmazottak: „Az irodalmi életben meglehetősen magamban állok, két generáció közé ékelve, amelyek merev ellentétben állnak egymással szemben, az egyikhez sem tartozom egészen, az egyikben sem találok háttérrel, nem is tudok egyiknek sem pártmberre lenni, s ez az egyedülvalóság, igaz, hogy megkönnyíti ítéletem elfogulatlanágát, de néha nyomasztó is.”²⁷ Amikor Pintér Jenő arról értesíti, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányi tagjává emelte, Schöpflin mentegetőzik: „Mindenféle hajlam és tehetség között a legkevésbé van meg bennem a társadalmi szereplésre való s az egyesület életében való hathatós közreműködés ezt is megkívánja. Tudományos munkát nem ígérhetek, egyrészt mert sohasem tartottam magam tudósnak, mindig csak írónak, másrészt mert zaklatott és rabszolgai munkában őrlődő életem sem engedi meg a tudományos elmélyülést.”²⁸

Schöpflin Aladár kötetei²⁹ máig mintát adnak toleranciából, igyekezetből, józan ítélő erőből, lankadatlan cselekvőkészségből. Ha a Vasárnapi Újságból összegyűjtött cikkeket olvassuk, magával ragad Ady Endre, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Szini Gyula, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Cholnoky Viktor, Tormay Cécile, Oláh Gábor, Csáth Géza, Gyulai Pál, Szép Ernő, Bíró Lajos, Dutka Ákos, Ambrus Zoltán, Tóth Árpád, Lovik Károly, Czöbel Minka, Szabó Dezső, Török Gyula

22 Rákai Orsolya: *A teljes zenekar*. i. m. 109.

23 Széchenyi Ágnes: „Támpontjai egy majdani összefoglalásnak”. i. m. 129.

24 Török Sophie: *Önéletrajz, generációs probléma, vagy amit akartok*. Nyugat, 1935. 3. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00590/18539.htm> (Letöltés: 2020. július 4.)

25 Schöpflin Aladár levele Horváth Jánosnak. Budapest, 1917. XII. 3. In. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*. i. m. 426.

26 Uo. 425.

27 Schöpflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 2. Uo. 123.

28 Schöpflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 3. Uo. 125.

29 Schöpflin Aladár: *Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok*. Nyugat, Budapest, 1917.; *Írók, könyvek, emlékek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1925. *Ady Endre*. Nyugat, 1934.; *A magyar irodalom története a XX. században*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1937.; *Mikszáth Kálmán*. Franklin-Társulat, 1941.

la, Szekfű Gyula, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő könyveiről, Kemény Zsigmond, Arany János, Tompa Mihály munkásságáról, továbbá a Nemzeti, a Víg- és a Magyar Színház számtalan premierjéről szóló kijelentéseinek igazsága, tömör megfogalmazásainak, értékfelismerő és tudatosító szándékának ereje. Nem csak dicsér; bírálatai azonban mértéktartók, soha nem megsemmisítő, inkább építő jelle-

gűek. Igaz, nem volt teoretikus elme, de esztétikai ítéleteit a Sainte-Beuve-ön, Taine-en, s kora szociológiai tájékozódásán iskolázott mű-megközelítésmód jellemzi. Gazdag oeuvre-je fél évszázad irodalmának (és színházkultúrájának) hű lenyomata. Adyról, Móriczról, Babitsról, Kaffkáról szóló értelmezései beépültek modern tudásunkba is. Munkássága ezért élő, méltó figyelmünkre és megbecsülésünkre.

Sinka István (Vésztő, 1988, bronz, bazalt, forrás: Wikipédia)